

Vertybių etikos analizė

Vilniaus universiteto Specializuotos tarybos posėdyje, įvykusiame 1991 m. gruodžio 9 d., filosofijos mokslų daktaro disertaciją sėkmingai apgynė Loreta Anilionytė. Disertacijos tema “Vertybių problema formaliojoje ir materialinėje etikoje”. Darbo mokslinis vadovas – filosofijos mokslų daktaras, docentas A. Lozuraitis, oficialieji oponentai – filosofijos mokslų habilituotas daktaras, profesorius B. Genzelis ir filosofijos mokslų daktaras J. Balčius.

Disertaciją sudaro trys skyriai.

Pirmame skyriuje “Vertybių problema I. Kanto etikoje” aptariamasi I. Kanto etikos istorinės ir dalykinės prielaidos, tie jo teorinės filosofijos momentai, kurie turėjo įtakos jo etikai, laisvės samprata kaip aksiologinio mąstymo principas, nagrinėjamos disertacijos temai svarbios I. Kanto etikos problemos (formaliųjų ir materialiuųjų principų, laimės, pareigos, dorovinio poelgio sampratos). Kadangi I. Kanto filosofavimo pradžia nebuvo dorovinės vertybės, tai jų samprata eksplikuojama atskiriant formaliuosius ir materialiuosius principus, sudarančius pagrindą atriboti ir dorovinę sferą nuo nedorovinės. Parodoma, kad tiek šių sferų atskyrimo principus, tiek ir jų turinį lėmė naujųjų amžių filosofinis patyrimas. Analizuodama praktinio proto kaip dorovės principų šaltinio sampratą, autorė parodo, kad I. Kanto etikoje susivienija praktikos (veiklos) ir vertybės (gėrio) sąvokos, vertybė netenka jokių ontologinių charakteristikų, yra “tampanti”, geru gali būti laikomas tik poelgis, t. y. tai, kas santykiauja su valia, ir faktiškai tik vienas poelgio komponentas – motyvas. L. Anilionytė disertacijoje atskleidžia iš šios sampratos plaukiantį I. Kanto etikos formalizmą ir racionalistinį jos nepakankamumą, tačiau kartu daro ir išvadą, kad šie priekaištai nemenkina I. Kanto etikos branduolio.

Antrame skyriuje “M. Schelerio vertybinis ontologizmas” apžvelgiamasi XX a. pradžios filosofijos ir etikos orientacijos, analizuojamos teorinės M. Schelerio filosofijos prielaidos, daugiausia dėmesio skiriant E. Husserlio fenomenologijai. Aptardama M. Schelerio etinę koncepciją, autorė sustoja ties I. Kanto apriorizmo kritika bei vertybių esmės ir jų pažinimo samprata. L. Anilionytė detaliai analizuoja M. Schelerio emocinio apriorizmo (emocionaliosios intuicijos, preferencijos, meilės ir neapykantos) sampratą, laikydama ją pagrindine M. Schelerio filosofijos varomąja jėga. Šių idėjų analizė įgalina autorę daryti išvadą, kad emocinės sferos reabilitavimas buvo sąlygotas tiek stiprios priešpriešos I. Kanto racionalizmui, kad negalėjo pasireikšti

niekaip kitaip kaip tik uzurpacija, tiek nepagrįstai iš dorovės sferos išmetant privalomybės momentą, pakeitus jį vertybių išvalga, tiek ir nepagrįstai per dorovinių vertybių prizmę žvelgiant į visą žmonių dvasinį gyvenimą.

Trečiame skyriuje “Aksiologinio ontologizmo dilemos ir deontologinė etika” L. Anilionytė, remdamasi pirmųjų dviejų skyrių analizės rezultatais, bando eksplikuoti du teiginius: 1) I. Kanto etinė teorija preferuojama M. Schelerio teorijos (konkrečiai) ir aksiologinės etikos (apskritai) atžvilgiu ir 2) I. Kanto etikoje, nors ir netiesiogiai ir nepakankamai, matomi dorovės filosofijos pagrindai.

Autorė teigia, kad vertybių filosofija negali nutrūkti nuo ją pagimdžiusios minties, kad, viena, vertina žmogus, antra, jo vertinimai nukreipti į atskirą objektą, trečia – jo vertinimai yra jo praktinė orientacija. Analizuodama kai kuriuos konkrečius M. Schelerio etikos momentus (vertybės – būties, vertybės – privalėjimo, blogio, sąžinės problemas), autorė parodo, kad M. Schelerio etika nuo šių principų nukrypsta. L. Anilionytė daro išvadą, kad M. Schelerio religinė metafizika išeina už etikos ribų. Konstatuojama, kad nors I. Kanto bandymas dorovę tapatinti su protu ir yra kritikuotinas, bet kad ir kuo būtų laikoma privalomybė (pareiga), – intuityviai duota ar racionaliai paaiškinama. – ji sudaro dorovės branduolį, todėl vertybės – privalėjimo dilema etikos sferoje neturi pagrindo.

E. Gefenas